

ÖRÖKSÉGVÉDELMI HATÁSTANULMÁNY ÉS JAVASLAT

NAGYBERKI

Régészeti, táji, településszerkezeti és építészeti értékeinek védelmére

Készítette: Dr Fazekas Sándorné
vezető településtervező mérnök
TT1 14-0282/02

Régészet: Dr Magyar Kálmán régész

Szakértő: építészet: Dr Stadler József
vezető építész tervező
É1 14-0018/98

Kaposvár, 2005. december.

Tartalomjegyzék:

I. VIZSGÁLAT

Történeti leírás, régészeti örökség

Természet, táj, tájhasználat, településhálózati és településszerkezeti összefüggések, településkép és utcakép

Településszerkezet és területhasználat, településkarakter, telekhasználat, beépítési mód és épülettípusok

II. VÁLTOZTATÁSI SZÁNDÉK

Településhálózati és tájhasználati változás

Településszerkezeti, területhasználati és beépítési változás

Infrastrukturális változás

A népesség alakulása

III. HATÁSELEMZÉS

A műemlékek eszmei, használati és esztétikai jelentőségének alakulása

Régészeti lelőhelyet és régészeti érdekű területeket veszélyeztető hatások

Régészettel érintett területen követendő eljárás, jogok és kötelezettségek:

IV. ÖSSZEFOGLALÁS

Nyilatkozat

Helyszínrajzok

Felhasznált irodalom

Részlet: II. József korabeli katonai térkép benne „Berky”, „Kis Berky”, „Thiergarten” és „Szalacska” készült: Anno 1782

I. VIZSGÁLAT

Történeti leírás, régészeti örökség*

Nagyberki és vidéke már ősidők óta lakott hely volt, erre utalnak a környéken feltárt régészeti lelőhelyek, melyek közül a prehisztorikus sírhalmok és a Szalacsikai szőlőhegyen előkerült leletek árulkodnak leginkább.

Tudományosan bizonyított tény, hogy a mai Somogy megye első lakója a neolitikus ember volt, Kis-Ázsiából vándorolt ide. A Mecsek felől érkezett a mai Szalacsikára. Lakása méhkas alakú verem volt, melynek kéményszerű nyílásán, hágcsővel ereszkedett le. A veremlakások 3 m szélesek voltak. Az ásatások során ilyen barlanglakások nyomait megtalálták Szalacsikán is. I.e.2000 körül a bronzkor embere telepedett meg e tájon. Az őslakók földvárakkal védték meg magukat a betolakodók ellen. Ilyen a szalacsikai ovális földvár, melyet kettős, hármassal tagolt sánc védett. A földvárat használta a bronzkor, a vaskor embere és az őket követő kelták is, a római korban szűnt meg a földvárak jelentősége.

Régészeti adatok alapján megállapítható, hogy Szalacsika volt az egyik legnépesebb kelta törzs fejedelmének székhelye. Innen terjeszkedtek a Somogy megyével szomszédos területekre. Az itt élő kelták cserekereskedelmet folytattak magasabb szervezetségű és műveltségű államokkal, így Macedóniával is. Tőlük tanulták a pénzverés mesterségét. A szalacsikai pénzleletek között gyakoriak a Macedóniai Fülöp ezüst tetradrachmáinak barbár utánzatai. Szalacsika Kecskési dűlőre néző nyugati oldalán találták meg az egykori pénzverő-műhely maradványait. A hazai kelta leletek között egyedülállóak a bronzból készült finommívű fibulák és ékszeröntő minták. A környékben található nagyszámú halomsír az i.e. VI-VII. századból származik. Az őskortól a Kapos-víz volt a fő közlekedési útvonal. Kezdetleges kis hajókon szállították az etruszok cserekereskedésre szánt áruikat Szalacsikára, de a római hódítás fő útja is a Kapos volt. A keltáktól meghódított Szalacsika a római korban is fontos szerepet játszott. Az ásatások során talált leletek szerint a szalacsikai római telep az i.u.3. században, Philippus p.Traianus Decius, Valerianus uralkodásán át, Gallienus haláláig, azaz i.u. 204-268-ig terjedő időszakban élte fénykorát. E korból valók a nagyobb pénzleletek és ötvösmunkák.

A rómaiakat a hunok, majd a longobárdok és az avarok követték. Az avar birodalom összeomlását követően Szalacsika is frank uralom alá került. Ebből a korból és a honfoglalás korából lelet nem került elő.

A település nevének első írásos említésével 1229-ben találkozhatunk, Berky alakban, amikor a községet a székesfehérvári káptalan birtokai között tartják nyilván. 1438-1483 között Tolna megyéhez tartozott. Az 1573-74 évi török kincstári adólajstromban csupán egyetlen Berki nevű helységet találunk, melyben mindössze három házról tesznek említést.

* Forrása: a Somogy Megyei Kézikönyv 1998. és a Csánki féle monográfia 1894, Frech József: Fejezetek Nagyberki történetéből

1726-ban Madarász László, 1733-ban Jankovics István, 1776-ban gróf Niczky Kristóf, a XIX. század első felében gróf Schmeidegg család volt a település földbirtokosa. Gróf Schmeidegg Kálmánnak 1855-ben bekövetkezett halála után birtokai Csapody Pál tulajdonában kerültek. A XIX.-XX. században a Vigyázó család szerzett itt nagyobb birtokokat. 1760-ban épült fel a kastély, mely jelenlegi formájában rokokó stílusú és országos műemléki védelem alatt áll.

Nagyberki már a XIX. században is népes településnek számított, ekkor több mint 1100 fő élt a községben. Jelentős mértékben érintette a községet a XX. század elején lezajlott kivándorlási hullám. Nagyberkiből 35-en, az akkor mindössze 470 fős Kisberkiből 40-en vándoroltak ki Amerikába. 1905-ben jelentős arató és cseléd sztrájk zajlott le községben és a szomszédos településeken; Vigyázó Ferenc és Erdélyi János birtokain. Nincstelen mezőgazdasági munkások és uradalmi cselédek fogtak össze elégtelen béreik miatt.

A XX. század elején élénk polgári élet bontakozott ki a községben. Tejszövetkezet, katolikus olvasóköri, polgári lövészegylet működött. A két világháború között körjegyzősége, postája, körorvosa, állatorvosa és saját patikája volt Nagyberkinek. Évente négyszer rendeztek állat- és kirakodóvásárt.

A község 1950-ben egyesült a vele csaknem összeépült Kisberkivel, melynek a '30-as években még jelentős számú német lakossága volt. Közülük 1946-ban 61 főt telepítettek ki Németországba. Az elhagyott portákat Csehszlovákiából kitelepített magyar családok kapták meg.

Nagyberki 1950-1990-ig közös községi tanács székhelye volt. Jelenleg is közös körjegyzőségi székhely. A Kulturális Örökségvédelmi Hivatal Pécsi Regionális Irodája a rendezési tervhez 440/1837/001/2004 számon adott előzetes régészeti-, műemléki szakvéleményt.

A településen négy országosan védett műemlék található:

1. **volt Vigyázó kastély** (Somogy Megyei Levéltár raktára), Nagyberki, Fő u.11. hrsz:67/3, rokokó 1760 körül. kertjében **Nepomuki Szent János szobor**, 1812 Műemléki törzsszám: M 9558, bírság kategória: M III
(Megjegyzés: a Műemléki nyilvántartásban szereplő 67/4,5 hrsz ingatlanok az 1960-as években épültek be vágóhíddal és tűzoltószertárral, műemléki értéket nem képviselnek, javasoljuk a nyilvántartásból való törlésüket).
2. **Magtár**, Nagyberki, Arany János u.1. hrsz:66. barokk 1754. Műemléki törzsszám: M 9558, bírság kategória: M III
3. **Szoborcsoport** (Magyarok Nagyasszonya) Nagyberki, Fő u. hrsz:118/4. késő barokk 1807. Műemléki törzsszám: M 10208, bírság kategória: M III
4. **Szalacscai várrom**, prehisztorikus, Szalacskahegy hrsz: 801/2. Műemléki törzsszám: M 4483, bírság kategória: M III
(Megjegyzés: a területen áll a Szalacscai kápolna, mely a XVIII. század végén, a XIX. század elején épült)

A műemlékek jelenlegi állapotát fotókkal szemléltetve a hatástanulmány rögzíti, a II. fejezetbe javaslatot tettünk a terület és a kápolna további állagromlásának megakadályozására .

A régészeti lelőhelyekben a település igen gazdag. Nagyberki közigazgatási területén külön rendeletben meghatározott védett, illetve fokozottan védett régészeti lelőhely nincs.

Megyei jelentőségű régészeti emlékek:

1 **Szalacska** (azonosítási száma 22), ahol bronzkori földvár, őskori telep, római kori temető, római kori kincsleletek, középkori településnyomok és temető nyomai találhatóak.

2 **Szalacska puszta** (azonosítási száma: 23), ahol ókori és római kori halmok vannak.

E kettőn kívül is számos régészeti lelőhely található, melyet a hatástanulmányban ismertetünk. Ezek helyét a településrendezési terv is tartalmazza.

A településen található **kastélypark** (nyilvántartási száma: 2/87/XII.17) megyei védelem alatt áll. A műemlékek közül a „Vigyázó” kastély, „megyei jelentőségű” kastélyok körébe tartozik.

Régészeti területek:

a.) Nyilvántartott régészeti lelőhelyek:

(Régészeti lelőhely: az a földrajzilag körülhatárolható terület, amelyen a régészeti örökség elemei történeti összefüggéseikben találhatóak, és amelyet a Hivatal nyilvántartásba vett. Idézet a 2005.LXXXIX. törvénnyel módosított 2001 évi LXIV törvényből)

A régészeti területek ismertetését megelőzően fontosnak tartjuk, hogy a településre oly jellemző halomsírokról (tumulus, kurgán), azok koráról, a korabeli temetkezési kultúráról, a sírok felépítéséről rövid említést tegyünk. A leírtakat Kemenczei Tibornak 1971 évi ásatási naplójából, 1973-ban megjelent cikkéből és 1974 évi úti-jelentéséből állítottuk össze, felhasználtuk Pallósi József által készített térképvázlatot.

A halomsírok i.e.VI-VII. századból származnak, illyr törzs temetkezési helye volt.

A földvár környékén lévő halmok kutatása a XIX. században indult, elsőként Rómer Flóris számolt be a szalacsikai major mögött húzódó halmokról. A halmok belsejében az újabb kutatások 1971-ben kezdődtek. Ekkor már több halmot a művelés megkönnyítése érdekében, gépi erővel elszántott. A legnagyobb halom átmérője a 33 m-t is elérte, magasságuk eredetileg 6 m körül lehetett. A halom közepén helyezkedik el a sírkamra. A sírkamra fala egyes helyeken, szárazon rakott kő, másutt kőpillérek közötti gerendafal, melyet a négy sarkánál kőoszlopokkal erősítettek meg. Fedésük nem kő, hanem fa volt.

A sír előterében húzott keskeny árokba helyezték el a máglyáról összekapart csontokat és néhány tárgyat. A sírkamra másik sarkába kerültek az élelmet tartó urnákat. Az urnák általában, kifejezetten a halotti szertartás céljára készültek, igen díszesek, de roppant felületesen megmunkáltak. Az edények és részben az égetet csontok fölé belső döngölt sárfalat emeltek, így a sírban két egymástól elválasztott kamra keletkezett. A sárfal fölé helyezték el az elégett használati eszközöket, míg a csontmaradványok alul maradtak. Szintén felülre, de térben elválasztva helyezték el az összetört edénymaradványokat, melyet a szertartáshoz használtak és annak során törtek össze.

Az előzőekből kitűnik, hogy a halomsírok felbecsülhetetlen régészeti értéket jelentenek, hiszen történelmi korok emlékét őrzik, a szakavatottak számára lehetőséget adnak szokásaik, kultúrájuk jobb megismerésére. A halomsírokban azonban kincsek nem találhatók, ezért kirablásuk, megbolygatásuk felesleges és törvénybe ütköző is a laikusok részéről. A halomsírok régészeti feltárása még nem zárult le, ezt a munkát lehetetleníti a terület barbár tönkretétele. Jó lenne, ha sikerülne megőrizni ezt a felbecsülhetetlen nemzeti értéket, hogy egykor természetes környezetében sikerüljön bemutatni az egykoron itt élt népek életmódját, temetkezési szokásait.

Nagyberki régészeti területei a település déli felében, a Szalacsikai szőlőhegy köré csoportosítva helyezkednek el és bár különböző korokból származnak, viszonylagos közelségük arra utal, hogy a település ezen része a kora vaskortól már lakott hely volt.

1. Szalacska 0128 hrsz (ezen belül 801/1-974 hrsz)

A mai szalacsikai szőlőhegy már ősidők óta lakott hely volt, ahol a föld mindmáig számos értéket rejt. Az A Kr. előtti VI. századból származó, a vaskor régebbi szakaszából származó földvárt kettős sánc vette körül. A vár közvetlen környezetében és távolabbi részén, kiterjedve a mai mosdósi közigazgatási területre számos (legutóbbi információ szerint mintegy 111 kisebb-nagyobb halomsír (kurgán) található. Maga a földvár további történelmi korok emlékét is őrzi, kelta és római kori településre utaló nyomok kerültek a felszínre. A római korban oppidium állt a mai szőlőhegy területén. Szalacska még a XVIII. században is önálló falu volt. A Somogy Megyei Rippl Rónai Múzeum Adattára számos leírást ad a területről (RRM, IV/47/7, IV/47/8, IV/47/11, IV/47/24, IV/47/25, IV/47/27, IV/47/34, IV/47/39, IV/47/51stb). Ezek alapján ismert, hogy már 1876-ban (Khim Antal) és 1887-ben (Rómer Flóris) is folytak ásások a területen, ezek azonban elsősorban a halomsírok feltárására irányultak. Később, 1906-ban a kápolnától délre egy római kori pénzverőműhely nyomaira bukkantak. 1929-ben, 1931-ben, majd 1952-ben folytak kutatások és kerültek elő különböző leletek a területről. 1931-ben egy 32 lemezből álló római kori arany nyakék, díszek, arany ékszerek, szerszámok, még ugyanezen évben kelták jelenlétét igazoló karperecek, 1934-ben 572 darabos római éremlelet, 1935-ben Herkules szobor, 1943-ban római fibula, került felszínre. A Múzeumi Adattárban lévő dokumentum (RRM, IV/47/42) mellett a korabeli sajtó (Szabad Föld című újság 1974 évi 29. száma) tesz említést a lelőhelyről előkerült négy ezüst kincsről és egy ólom tükörről, melyet a II. Világháború alatt akartak több más kincsel együtt kiszállítani az országból. A próbálkozás állítólag nem sikerült, a nemzeti értékeket szállító vonat a Bakonyban elakadt. Az értékek további sorsa ismeretlen.

Sági Károly régész, aki a területen 1952-ben végzett bejárást a római pénzverőhelyre utaló nyomokat már nem találta meg. Az ásások eredményeként koravaskorból is kerültek elő leletek, 1972-ben (Draveczy Balázs) bronz és vaskori edénytöredékeket találtak.

A nyilvántartott régészeti lelőhely a teljes szőlőhegy területére kiterjed. Mind a mai napig kerülnek elő a területről leletek. Az erőteljes talaj erózió következtében a talaj felső rétege lekopott, és ez különösebb megkutatás nélkül is a leleteket a felszínre hozhatja.

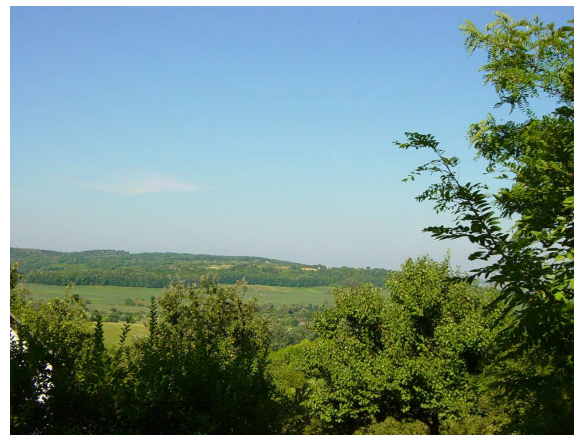
Szalacska a középkorban falu volt, ezt igazolja a II. József korabeli katonai térkép (ld. 3. oldal) is.. A kápolnát már ez a térkép is adottságként tünteti fel.

A terület régészeti értékeinek megmentésében jelentős érdemei vannak Fekete József egykori mosdói tanítónak és Pallósi József, helybéli agrármérnöknek, akik sokszor értesítették a régészeket egy-egy lelet felbukkanásáról, vagy, mint Pallósi tette feltérképezték a kurgánokat.

A helyszín: A kertterületeken szőlőművelés folyik. Az ingatlanok nagy része gondozott. Lelőhelyekre utaló nyomok a területen nem figyelhetők meg.

Szalacsikai szőlőhegy bejárata

Kilátás a Szalacsikai szőlőhegy felől Mosdós irányába

2. Kecskés 0124/19, 0124/20, 0129, 0130/1, 0136/1, 0136/4 hrsz

A Szalacsikai szőlőhegytől északra, a Kata-hegy nyugati lábánál található az ún. Kecskés nevű külterületi, többségében szántó, rét művelésbe tartozó településrész. A terület helyszínelését Sági Károly régész végezte 1952 és '54 években. A Somogy Megyei Múzeum Adattárában található lelőhely leírásból (RRM, IV/47/35, IV/47/26, IV/47/22) ismertek az itt előkerült leletek. Ezek szerint 1948-ban kincslelet, csontvázmaradvány és egy nagyobb kiterjedésű avar kori temető nyomai kerültek elő. A terület nevét a hagyomány szerint onnan kapta, hogy egykor egy kecskefejű határkő állt a bejáratánál.

A helyszín: A terület jelentős része szántó, mely a Kata-hegy irányába emelkedik, a lelőhelyet keresztezi a Szalacsikai szőlőhegyre vezető út. Lelőhelyre utaló nyomok nem azonosíthatók.

3. Orbán telek 0110, 0111/1, 0111/2, 0132, 0133, 0135, 0136, 0144/15 hrsz.

A Kecskéstől Szalacska pusztáig terjedő külterületi rész, a Kata-hegy dél-nyugati lábánál. A terület egyik tulajdonosának, Orbán Józsefnek az ingatlanán találtak, a szőlőforgatás közben, csontvázat és több cserépdarabot. Ugyanitt Szabó Ferenc ingatlanán is került elő kelta sírra utaló lelet. A lelőhely leírására 1973-ban és 1979-ben került sor (RRM, IV/47/56, IV/47/112). Ezen kívül 9 halomsír is található ezen a területen.

A helyszín: Szántó, legelő területek, melyek felszíne egyenetlen, a talaj megbolygatására utaló nyomokkal itt nem talákoztunk. A területen lévő halomsírok legtöbbje nem, vagy csak nehezen azonosítható, a terület felszínét a szántások nagyban elegyegetik. A területet több út, árok is keresztezi, ezért a terület-használat is meglehetősen változatos.

4. Pap gödör 0111/5, 0115/10 hrsz

A Szalacsikai szőlőhegy keleti lábánál található az a külterületi, ma már beerdősült terület, melyet a népnyelv Pap gödörként ismer. Ez a terület egy természetes észak-déli irányú domb. A dombot két sánc veszi körül, melyet a terület korábbi intenzívebb művelése során elegyengettek. A lelőhely leírása (RRM, IV/47/32) e területről péceli korból származó cserepek, állatcsontok előkerüléséről szól.

A helyszín: beerdősült domboldal, ahol lelőhelyre utaló nyomok a terep bejárása során nem voltak azonosíthatók.

5. Csillei rész 0121, 0155/10 hrsz

A Szalacsikai szőlőhegy déli részét, illetve az ettől délre eső területeket nevezik így. A lelőhely a szőlőhegytől délre erdő, e felett kertterület. A lelőhely leírása szerint (RRM, IV/47/57) 1973-ban végzett földmunka során a területről egy koponya és nagy mennyiségű cserépanyag került elő. Ezen a területen 18 halomsírt találtak.

A helyszín: Részben ma is művelt szőlőhegyi, illetve az attól délre eső erdőterületek felszínén szemrevételezéssel bolygatásra utaló nyomok nem voltak felfedezhetők. A halomsírok ellaposodottak, így a terepen szinte alig voltak azonosíthatók.

6. Szalacska pusztá 0144/2, 0144/10, 0144 /13, 0144 /14, 0144 /15, 0144/18, 0146 hrsz

A Szalacsikai szőlőhegy mellett ez a másik leggazdagabb lelőhelye a községnek. Az egykori Vigyázói uradalomhoz tartozó és ma is létező állattartó telepek találhatóak ennek a területnek a közepén. Ezen a területen található a legtöbb halomsír, mintegy 60 db. A halomsírok a terepből kiemelkednek, rajtuk a talaj megművelése nehézkes, ezért néhány halmot már régebben elszántottak, míg másutt azok megmaradtak, tetejük elgazosodott. A mezőgazdasági üzemi területhez vezető út mellett a halomsírt megbontották, nagy részét elhordták.

A helyszín: A lelőhely külterületen van, egy jelenleg is hasznosított és a jövőben is fenntartani kívánt állattartó telep és az ezt körülvevő részben erdő, részben szántó, illetve legelőterület. A terep felszíne igen változatos, kisebb-nagyobb halmokkal tarkított táj. A halomsírok közül egy, a telephez vezető út mentén megbolygatott, másutt ilyent nem tapasztaltunk.

Megbolygatott halomsír

Az állattartó telep és környéke

7. Tüskési dűlő, 0144/19 hrsz

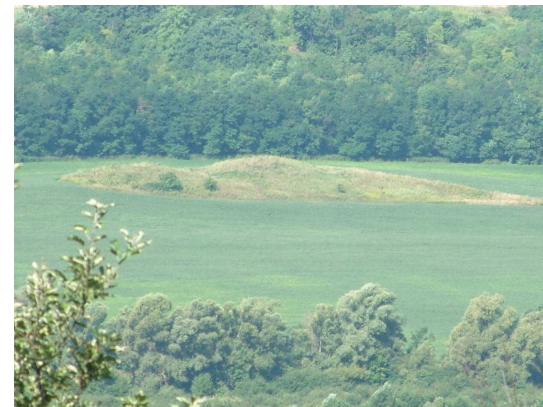
A külterületi szántóterületen 5 halomsír található. A terület intenzív szántóföldi művelés alatt áll, ahol a sírhalmok meglehetősen ellaposodtak, a környező talajba beszimultak. Néhány helyen azonban, ahol a halomsír eredetileg is magasabb volt, ott a szántóműveléssel a területet kikerülik. Ilyen helyeken a halmok teteje elgazosodott és cserjével benőtt.

A helyszín: Bolygatásra utaló nyomok a területen nincsenek.

8. Szentkút 0124/14, 0124/19, 0124/20 hrsz

Külterületi szántó terület, ahol 9 halomsír található.

A helyszín: Bolygatásra utaló nyomok a területen nincsenek.

Szalacszkai szőlőhegy felől Szentkút látképe a halomsírokkal

9. Macskás 0124/12hrsz

Külterületi szántó terület, ahol 9 halomsír található.

A helyszín: Bolygatásra utaló nyomok a területen nincsenek.

10. Sárcán tó 0141/hrs

Külterületi erdő terület, ahol 5 halomsír található. A helyi hagyomány szerint itt egykor tó volt, ahol a sárkányok tanyáztak, ezt a néphit máig őrzi. A terület valóban egy patak mellett van, ezért az joggal feltételezhető, hogy a területen egykor mocsárvilág húzódott.

A helyszín: Bolygatásra utaló nyomok a területen nincsenek.

2.) Régészeti érdekű terület:

(Régészeti érdekű terület: valamennyi terület, természetes vagy mesterséges üreg és a vízmedrek azon része, amelyen, illetve amelyben régészeti le-
lőhely előkerülése várható vagy feltételezhető. Idézet a 2005.LXXXIX. törvénnyel módosított 2001 évi LXIV törvényből)

11. Török útja 0162/1, 0162/2, 0061, 0160, 0159/2 hrsz

Erről a régészeti területről biztos információt nem tudhatunk, hiszen régészeti feltárás, lelet-előfordulás azt a helyi hagyományt, miszerint itt volt egykor, a Kapos folyón az átkelőhely igazolni nem lehet. Tény azonban, hogy ezen a területen lehettek a legkedvezőbbek az átkelési feltételek, a mai híd is ennek közelében épült. Feltételezések szerint ettől a területtől délre, Szalacska délkeleti oldalánál egykor török vár állt. Az ide történő eljutás pedig csak a Kaposon keresztül történhet.

A helyszín: Külterületi erdő, a Kapos folyó partja, növényzettel benőtt, természetközeli állapotba került.

Kapos folyó Nagyberkinél

12. Sapkatöltés (Ördögvár) 115/10 hrsz

A helyi hagyomány szerint a török időkben itt vár állott. A hozzá vezető utat a törökön sapkában összehordott töltésen alakították ki, innen származik a terület földrajzi neve. A törököt az itt élők ördögnek tekintették, ezért nevezték el ördög várnak. A területről régészeti lelet nem került elő eddig.

A Berki vár létének első biztos adata 1656-ból származik. E szerint a kanizsai vilájethoz tartozó pécsi szandzsákban felépítettek egy új palánkvárat, ahova egy bizonyos Mehemedet neveztek ki agának, aki halála után ez a tiszt fiára Sehbázra szállt. A vár építését 1655 körüli időre tehetjük a történeti források szerint. A Haditanács tiltakozott a vár építése miatt, a törökök azzal mentették magukat, hogy a palánkvárat egy régi helyén építették fel. (forrás: Magyar Kálmán-Novák Gyula Somogy megye középkori várai Bp. 2004 megjelenés alatt)

A helyszín: Mély fekvésű külterületi erdő, ahol az egykori várra utaló nyomok szemrevételezéssel nem azonosíthatók. Sági Károly régész területi bejárása során említést tesz arról hogy itt sok középkori téglá törmelék található.

A dokumentált régészeti lelőhelyek leírását a Somogy Megyei Múzeum régészeti adattárában fellelhető nyilvántartások, az ásatásokról készült publikációk felhasználásával, a helyszín ismeretében állítottuk össze.

Természet, táj, tájhasználat, településhálózati és településszerkezeti összefüggések, településkép és utcakép

Nagyberki község Somogy megye keleti tájegységén, a Kapos folyó völgyében helyezkedik el. Kaposvártól keleti irányban 20 km-re fekszik. A Kaposvári kistérséghez, ezen belül, az Igal és környéke Kistérségi Területfejlesztési Egyesülethez tartozik. A Kaposvár és Dombóvár között haladó 61. számú főközlekedési út mentén fekszik, a közút a belterület északi részén halad keresztül. Nagyságrendjét tekintve közepes méretű falunak számít, egy kisebb mikrotérség központja. Körjegyzőségi székhely; Kercseliget, Szabadival, valamint Csomával hozott létre közös körjegyzőséget.

A 7/2003. (I. 14.) Kormány rendelet szerint nem tartozik a területfejlesztés kedvezményezett települései közé, társadalmi-gazdasági szempontból nem tekinthető elmaradott településnek, a munkanélküliség mértéke az átlag alatt van. Nagyberki Magyarország kistájainak besorolása szerint a Külső-Somogyi tájegységen, ezen belül a Dél-Külső-Somogy kistájn helyezkedik el.

A kistáj domborzati adottságait, mintegy 40 km hosszban és 15 km szélességben elhúzódó, átlagosan 130-160 m tszf-i magasságú löszhát jellemzi, melynek déli határa a Kapos völgye. Felszínének jellegzetes formái az egymással párhuzamosan lefutó, helyenként a Kaposba hegyesszögben betorkoló tágas, lápos völgyek és a köztes, viszonylag sík teraszokra emlékeztető alacsony löszhátak. A terület lapos medencéinek domborzatát élénkítik a helyenként előforduló kisformák; kis deráziós lépcsők, völgytagulati mélyedések, völgyek oldalait csipkéző deráziós tálak, fülkék, löszmélyutak. A kistáj kedvező domborzati és ökológiai adottságai révén jó feltételeket nyújt a mezőgazdasági hasznosításra.

A kistáj földtani adottságait a lösszel fedett süllyedék jellemzi. A térség nagyobb meridionális völgyeinek pásztaiban 80-120 m mélységben pannóniai agyag és homokrétegek helyezkednek el. A völgytalpaknál elérhető formában főleg a lösz és a homok termelhető ki nagyobb mennyiségben. A Magyar Geológiai Szolgálat Dél-Dunántúli Hivatalának tájékoztatása szerint Nagyberki közigazgatási területén lévő Hársas-Berki völgyben két nyilvántartott ásványvagyongyűjtőhely található, tőzeg és lápföld előfordulással. A felszínmozgásra leginkább hajlamosak a Kapostól délre fekvő dombos területek meredek völgyoldalai, valamint azok a területek, ahol mesterséges beavatkozásokra került sor. Építésföldtani szempontból a rendkívül kedvezőtlen adottságokkal rendelkező Hársas-Berki völgy mederterületéhez tartozó mély fekvésű, magas talajvízállású tőzeges medence.

A talajvíz a magasabb löszhátakon a 20-25 m, másutt 2-10 m mélységben helyezkedik el. Jó ivóvizet adó rétegvizek 150-250 m mélységről bőven nyerhetők.

A kistáj éghajlata mérsékelten meleg és mérsékelten nedves. Évi napfénytartam kevéssel 2000 óra alatt van. Évi középhőmérséklete 10,2 C⁰ körüli. A csapadék évi átlaga 700-730 mm. Uralkodó szélirány nincs, de viszonylag nagyobb a nyugati és az északi szél gyakorisága. Az éghajlat a szántóföldi és a kertészeti kultúráknak egyaránt kedvez.

A települést érinti a kistáj egyik jelentős vízfolyása a Hársas-Berki patak, mely a község keleti határában, a Tüskés patak, mely dél-nyugati határában vezet, ezek a vízfolyások gyűjtik össze és vezetik le a felszíni vizeket a Kapos csatornába, mely a vízgyűjtő terület legnagyobb befogadója. A Hársas-Berki patak hossza 25 km, vízgyűjtő területe 115 km². A Göllétől Nagyberkiig tartó

Hársas-Berki halastó a kistáj legnagyobb vízfelülete, 273 ha. A térségben számos hévízkutat tártak fel. Ismert az 54 °C-os Dombóvári nátrium-hidrogénkarbonátos jellegű víz, melyre gyógyfürdőt alapítottak és eddig felhasználatlan a döbröközi és a kurdi hévízkút, 35, illetve 30° C-os vize. A szakmai értékelés szerint a térségben remélhető hévízkincsre jelentős gyógyászati idegenforgalom alapozható.

A táj növényvilágát a Kaposi és Somogyi flórajárás jellemzi. Jellegzetes erdőtársulásai az illir bükkösök, az illir gyertyános kocsánytalan tölgyesek, az ezüsthársas cseres tölgyesek, valamint a gyertyános kocsányos tölgyesek. A patakok mentén a tölgy-kőris-szil ligeterdők, az égeres és égeres láperdők. Az erdészetileg kezelt területeket zömmel keménylombos, ritkábban lágylombos és fenyőerdők borítják.

A táj legfontosabb mezőgazdasági kultúrái a búza, a tritikálé, a kukorica, a cukorrépa, és a káposzta.

Nagyberki mezőgazdaságára a szántóföldi növénytermesztés és az állattartás egyaránt jellemző, de meghatározó múltjában és várhatóan jövőjében is a kertgazdálkodás, a szőlőkultúra elterjedése. Emellett fejlődik helyi ipara és turisztikai szolgáltatása. A település jövőjét az önkormányzat az idegenforgalom, a helyi magángazdaságok fejlesztésében, e téren a környező települések összefogásában látja. Fontos feladat a munkahelyteremtés, e téren az ipar és a hozzákapcsolódó infrastruktúra fejlesztése, Ipari Park kialakítása. A falu természeti értékeit tekintve elsősorban a Zselic lankáit, a nyugodt falusi klímát s nem utolsósorban a Hársas-Berki víztározó vízfelületét és mikroklímáját tudja felmutatni, ezek azonban ma még kiaknázatlan lehetőségei a községnek. Klasszikusan szép, igazi szőlőhegyi miliőt áraszt Szalacska, az egykori oppidum (kelta kori erődített mezőváros, pénz kibocsátó joggal).

Nagyberki jelentős sportélettel rendelkezik, ahol jelen van a labdarúgás (NB II.-ben játszó csapattal), a tekesport (megye szerte híres csarnokkal rendelkezik a község), és a közeljövőben megvalósuló fedett asztalitenisz csarnok újabb sporthoz nyújt megfelelő teret. Mindezek mellett meghonosodóban van a lovassport (Kisberki). A kedvező környezeti adottságok számos külföldi betelepülőt is vonzanak.

Közlekedési szempontból a település jó adottságokkal rendelkezik; közúti kapcsolatai kiválóak. A belterület déli részén vasúti fővonal halad keresztül, melynek itt megállója van.

A település kiváló közlekedési kapcsolatai lehetőséget adnak arra, hogy lakói a középszintű, illetve felsőfokú ellátást nyújtó intézményeket, a munkalehetőségeket Kaposváron, a megyeszékhelyen 20-30 percen belül elérjék. Kaposvár mellett, a középszintű ellátásban részt vesz Dombóvár is, mely 12 km-re keleti irányban fekszik, elérési lehetőségei hasonlóan kedvezőek, mint Kaposváré.

A települést érinti az ökológiai hálózat, a Kapos folyótól délre eső területek; Piactér, Fácános, Homokalja, valamint a Kapostól északra a Köles rétföld egy része, a Rákosrét és a Hársas-Berki vízfolyás, a Hársas-Berki tó tartozik ennek ún. „folyamatos folyosójába”. Az érzékeny természeti területek körét rögzítő 2/2002. (I. 23.) KöM-FVM együttes rendeletben Nagyberki nem szerepel. A települések polgári védelmi besorolásáról szóló 18/1996.(VII.25.)BM rendelet szerint Nagyberki II. kategóriába sorolt.

A táji környezetre a jelentős szántók, nagy kiterjedésű gyepterületek jellemzőek. A település erdőszültsége átlagos, 28 %-os, ez kissé magasabb, mint a megyei ellátottság (25,5%). Az 601,6 ha üzemtervezett erdőből 107,9 ha (18%) védelmi erdő. A rendezési tervben figyelembe kell venni az SMTT-ben tervezett erdőfejlesztéseket, melyet a megyei terv a Szalacskától nyugatra lévő erdők között és Homokaljától délre jelöl.

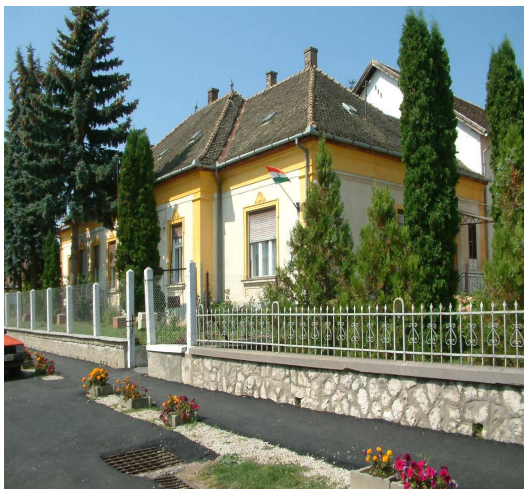
A község a Kapostól északra és délre is rendelkezik lakott területekkel; északon a központi belterület, délen az egykoron önálló településrész; Kisberki és Vadaskert helyezkedik el.

A település több-, korábban a jelenleg felszámolás alatt álló TSZ tulajdonába, illetve használatában álló, - teleppel rendelkezik, ezek az Arany János utca északi részén, a Fő utca keleti, a 61.-es fkl. út kivezető szakaszán, valamint Kisberkitől észak-keletre található. Ezek nagyobb részének hasznosítása már megoldódott, néhol azonban találkozhatunk kihasználatlanul marad, egyre romló műszaki állapotba kerültek is (Arany János utca északi végén lévő telep egy része).

A település közigazgatási területe 21,74 km², melyből a belterület 1,51 km².

Nagyberki község összevont rendezési tervét Balázs Lajos és Dr Fazekas Sándorné készítette el 1994-ben. Ezt a rendezési tervet, - az időközben megjelent törvényi kötelezettségek (1997 évi LXXVIII.tv), a településrendezési tervek tartalmi előírásainak módosulása (253/1997.(XII.20.) Korm rendelet) és mindenek előtt a megváltozott társadalmi, gazdasági és tulajdonviszonyok, a módosult fejlesztési igények miatt, - kell felülvizsgálni.

A település- és utcaképet összességében a rendezettség jellemzi. Kedvező, hogy szinte mindenütt széles zöldsávval, fasorral kísért utcákkal találkozhatunk. Közülük különösen értékes a Kossuth utca és az út mellett álló idős vadgesztenyék. A közterületek és a lakóházak általában gondozottak. Kár, hogy éppen a község egyik legértékesebb műemlék együttesének; a kastély parkjának egy része elhanyagolt.

Körjegyzőség, igazgatási központ

A Szalacska felé vezető út az egyik félbe metszett kurgánon át

A településkép egyik meghatározó látványa, a Dózsa Gy. utca felől tárul fel, melyben a templom, az út tengelyében, mint hangsúlyos elem jelenik meg. A templom tervezői egykor vigyáztak arra, hogy a vizuális látványt oda nem illő létesítmények ne zavarják. Kár, hogy erre később már nem ügyeltek a vízművet tervezők, a hidroglóbusz elhelyezésével.

Kedvező adottsága a községnek a belterület keleti határában húzódó Hársas-Berki tó, mely kedvelt kirándulóhely, horgásztó.

Településszerkezet és területhasználat, településkarakter, telekhasználat, beépítési mód és épülettípusok

A településszerkezet vegyes, mely az ún. útifalu, és a völgyfalu típusának sajátos jellegzetességével is bír. Ez a kettősség a településen átvezető úthálózat és a Kapos együttes hatásaként értékelhető. Sajátossága, hogy két településközpont alakult ki. Az egyik a Kossuth Lajos és az Újváros utca kereszteződésénél, mely igazgatási, szakrális és kereskedelmi intézményeknek ad helyet. Itt található a körjegyzőség, a templom, a vasútállomás, az autóbusz megálló, a posta, a könyvtár, valamint az üzletek. A második központ a Vigyázó-kastély és a sportpályák környékére szerveződött. A kastélyban működik a Megyei Levéltár, étterem, panzió és sportlétesítmények helyezkednek el a környékén. A két településközponton kívül kisebb alközpont van Kisberkiben is, ahol bolt, illetve kultúr- és teleház található. A rendezési tervben a kialakult településközpontokat adottságként kell kezelni, és megtartásukra kell javaslatot adni.

Az ingatlanok beépítése nem egységes; alapvetően elkülönül a régi, XIX. század végén, XX. század elején már kialakult utcák (Újváros utca, Kossuth L. utca alsó szakasza valamint a Kisberki út) és a II. Világháborút követően, illetve az 50-es, 60-as években

kialakított utcák beépítése. Az előbbieket kisméretű, régi típusú parasztházak, szalagtelkeken, fésűs beépítéssel. Itt az épületek kisebb traktusszélességgel épültek, nagyon sok helyen a házak mellett végigfutó faoszlopos tornáccal. Az újabb kialakítású utcákat kezdetben „sátortetős” lakóházakkal építették be, csak a 60-as évek végén, a 70-es évektől indult meg az igényesebb lakóházépítés, ekkor már tetőtérbeépítéssel épültek lakóházak. Az Ifjuság utca egy szakaszán találkozhatunk kétszintes épületekkel is. A régebbi beépítésű ingatlanokhoz nagy kiterjedésű kertbelsőségek tartoznak, az újabbakra azonban ez már kevésbé jellemző. A település beépítését tekintve ún. falusias beépítésű.

A településszerkezeti értékek megőrzése érdekében a helyi építési szabályzatban is indokolt ezek megtartására törekedni, az épület magasságok, a beépítési % korlátozásával. Meg kell akadályozni a lakóingatlanok további felaprózódását. A településszerkezeti értékek megtartása érdekében az utcákat a jelenlegi szabályozási szélességük megtartásával indokolt meghatározni, szélesítésük nem indokolt.

A kialakult telekformát alapvetően a *szalagtelkes forma* jellemzi. Az udvarok elrendezése a térségre jellemző ún. *soros udvar*, ahol az utcafronton épült lakóházak mögött helyezkednek el a melléképületek. Közvetlenül a lakóház mögött van az ún. nyári konyha, mely nyári időszakban a ház lakóinak fő tartózkodási helyeként is szolgál. Ezt követik az állattartás épületei, a sertés és a baromfi ólak, majd távolabb az istállók, és a csűr, ezek többsége ma már használaton kívül van. A melléképületek és a lakóházak összeépítése elsősorban a régebbi portákra jellemző ez az új épületeknél már kevésbé fordul elő. Az állattartás céljára szolgáló melléképületek napjainkban már szinte alig épülnek, s a régiak nagy része is kihasználatlan, vagy raktározás, gépjármű tárolás céljára szolgál.

A mai lakóházállomány korát tekintve nem túl régi. Kevés, szinte alig található a XIX. században épült lakóház. A legtöbb az Újváros utcában. Ezeknek az épületeknek a nagy része is átépült az idők folyamán, kevés őrzi eredeti építészeti értékeit. Ezeknek a régebbi épületeknek a zöme még vályogtéglából készült.

A lakóházak alaprajzi elrendezése építésük korának megfelelően alakult. A XIX. század végére, a XX. század elejére a lakóhelységeinek egy sorban történő felfűzése volt a jellemző, amikor az utcafronti szobát a konyha, esetleg a második szoba, majd a kamra(nyári konyha) követte. A különböző rendeltetésű helységek csak részben kapcsolódtak közvetlenül egymáshoz, gyakori volt, amikor a kapcsolat csak a fedett tornácon keresztül volt biztosítva. Az életforma megváltozásával, a paraszti gazdálkodás visszaszorulásával módosult a lakások belső elrendezése is. A belső terek mindinkább egy központi centrális tér köré csoportosultak, a hosszanti elrendezést felváltotta a négyzetes alaprajzi forma. Ez a házak külső megjelenésében is változást hozott szélesebb lakóházak épültek, általában már nemcsak 1, hanem két szobát tájoltak az utcafront irányába. A nagyüzemi mezőgazdaságra történő áttérés eredményeként funkció nélkül maradtak a korábban terménytárolásra használt padlások, ekkor alakult ki a kontyolt tető, az ún. sátor-tető. A sablonosan felépített házak sora jelent meg, mely a korábban szép és egyedi faluképet sablonossá tette. Az életkörülmények javulása, a megnövekedett szabadidő vezetett a lakások alapterületének növekedéséhez. Ekkor újra megjelentek a magastetős épületek, a tetőtér lakófunkciót kaptak. Ennek továbbfejlesztett formája a kétszintes lakóház, mely tipikusan városi,

kertes beépítési forma. Faluhelyen, ahol területi korlátok az épületek alapterületét tekintve nem igen vannak változatlanul fennmaradt a földszintes beépítés, lényegesen nagyobb, változatos alaprajzi- és tetőforma kialakítással.

Az örökségvédelmi hatástanulmány készítésének keretében ismételten áttekintettük a településen meglévő megőrzésre érdemes épületeket és egyéb objektumokat ezekről fotó dokumentációt készítettünk. Értékeljük ezeket, javaslatot téve szükséges korrekciójukra.

Az országosan védett és helyi védelemre javasolt építészeti és régészeti értékek védelmét a helyi építési szabályrendeletben is meg kell erősíteni.

II. VÁLTOZTATÁSI SZÁNDÉK

Településhálózati és tájhasználati változás

A település regionális és kistérségi szerepkörében változás nem tervezett. A közigazgatási terület jelentős részét érinti az ökológiai hálózat, melynek itt magterülete található. Az érintett területeket a rendezési tervben jelölni kell, védelmüket, beépítésmentes területként a helyi építési szabályzatban is elő kell írni.

Az S-9-es autópályát kiépítése a tájhasználat változását jelenti, ezeket a területeket a művelési ágból ki kell vonni. Az út tervezett nyomvonala régészeti érdekű területet (Török útja) érinti. A beruházás állami forrásokból valósul meg, ennek részeként megtörténik a terület megelőző régészeti megkutatása.

További módosulás tervezett az Arany János utca északi részén, a volt gépműhely környékének ipari parkká történő fejlesztésével. A tervezett fejlesztés külterületen, a település észak-keleti részén valósul meg, a meglévő gazdasági területek bővítésével.

A belterület bővítése a Szabadság utcától nyugatra eső mezőgazdasági területeket érintően tervezett. Ezt a szándékot már a korábbi rendezési terv is tartalmazta, lakóterületek kialakítására tett javaslatot. A most készülő rendezési,- terv a helyi önkormányzat kérésének megfelelően,- ezt a javaslatot továbbra is fenntartja.

Ez utóbbi fejlesztések régészeti területet, műemléki környezetet nem érintenek.

A rendezési terv a tájhasználat módosítását a tervezett lakóterület és az ipari park kialakítására vonatkozó javaslatokkal érinti, a belterület bővítését nyugati irányban, a mosdósi határig tervezi.

Településszerkezeti, területhasználati, beépítési változás

A település szerkezetének meglévő, meghatározó elemei; a település utca és térrendszere, úthálózata, ennek szabályozási szélessége nem változik. A rendezési tervben ennek bővítése tervezett. A település szerkezetének tervezett bővítése a település

adottságokat figyelembe véve, ahhoz szervesen illeszkedik. A beépítési előírások a meglévő állapotokat figyelembe veszik, azt adottságként kezelve kerülnek meghatározásra. Az új területek beépítésének szabályozása a település falusias jellegű beépítéséhez igazodva határozza meg az építmények magasságát, a telkek beépíthetőségét, a telkek méretét.

Műemléki terület változtatására vonatkozó javaslat

Az országosan védett műemlékekre vonatkozó előzetes szakvéleményét a KÖH Pécsi Regionális Irodája 440/1837/001/2004 számon adta meg. Az ebben szereplő adatokat az alaptérképpel összehasonlítva a helyszínen is ellenőriztük. Ennek megfelelően két pontosításra teszünk javaslatot.

1. A **Szalacskahegyi várrom** helyrajzi száma helyesen 801/2. Ezen az ingatlanon áll a XVIII. században épült kápolna is, így a műemléki védelem erre is vonatkozik. A hatástanulmány további részében ennek megfelelően dokumentáltuk.
2. A **Vigyázó-kastélynál** közölt helyrajzi számok között szerepelt a 67/4 és 67/5 hrsz is. A kastély és a kastélypark helyrajzi száma helyesen 67/3. Az előző két ingatlan bár a kastélyparknak valamikor része lehetett arról már régebben leválasztották és beépítették. A rajtuk lévő épületek műemléki, építészeti értéket nem képviselnek. Javasoljuk ezért a műemléki nyilvántartásból törlésüket. A kastély műemléki környezetébe azonban beletartoznak.

67/4 hrsz volt tűzoltószertár

67/5 hrsz volt vágóhíd, jelenleg használaton kívül áll

Infrastrukturális változás

Nagyberki közműhálózata a szennyvízcsatorna hálózat kivételével kiépült. Ennek kiépítése során figyelemmel kell lenni a domborzati viszonyokra, a terepadottságokra. Az utak kialakult szabályozási szélessége a biztonságos és műszaki előírásokban rögzített közműfektetés feltételeinek megfelel.

A népesség alakulása

A népesség alakulását vizsgálva megállapítható, hogy az elmúlt 130 év alatt kisebb mozgásokkal de meglehetősen stabil volt; 1300-1600 fő között változott. Nagyberkire nem volt jellemző a falvakra jellemző drasztikus népességfogyás.

Az SMTT 2020-ig a népesség mérsékelt csökkenésével, stagnálásával számol, azt az 1990 évi lakosságszám 80-100 %-ában határozza meg. Ez a prognózis a kialakult, több éve tartó lassú emelkedésre tekintettel nem tűnik reálisnak. A kedvező folyamatot tovább erősíti, hogy a szomszédos városokból, de távolabbról is jelentkeznek ingatlanvásárlási, letelepedési szándékkal. Ezeket figyelembe véve, hosszútávon a népességszám 1600-1620 főre prognosztizálható. A népsűrűség 71,1 fő/km², mely a megye községi átlagát (33,4 fő/km²) több mint kétszeresen meghaladja, de jelentősen magasabb a megyei átlagnál is (55,5 fő/km²).

308 fő a 18 év alattiak száma. 100 felnőtt korúra jutó gyermekkorú 25 fő, időskorúak száma 32 fő (megyei átlag: 27 gyermekkorú és 33 időskorú). Ez azt jelzi, hogy a népesség korösszetétele itt is kedvezőtlen, a természetes reprodukció feltételei még nem teremődtek meg, a népesség növekedés elsősorban a pozitív vándorlási különbözetnek köszönhető.

III. HATÁSELEMZÉS

A műemlékek, helyi védett objektumok eszmei, használati és esztétikai jelentőségének alakulása

A településen lévő, országos védettségű műemléki értékek; a jelenleg Levéltárként funkcionáló Vigyázó kastély, a kertjében lévő Nepomuki Szent János szobor, a Magyarok Nagyasszonya szoborcsoport, a Magtár és a Szalacska hegyen lévő prehistorikus várrom. A rendezési terv a műemlékeket veszélyeztető változással nem számol. Ennek ellenére fel kell hívni a figyelmet arra, hogya kastély jelenlegi hasznosítása, a Magtár megfelelő funkciójának hiánya, a szoborcsoport helye, a Szalacsikai kápolna állapota önmagában is veszélyeztető tényező.

A Vigyázó kastély teljes felújítására már rövid távon szükség lenne, az épület jelenlegi hasznosítása nem ideális. A park belső keleti része elhanyagolt. Az épület eredeti kerítése tönkrement. A parkban lévő Nepomuki Szent János szobor restaurálása szükséges.

A Magtár épülete statikailag egyes helyeken instabil, közvetlen veszélyt jelent az előtte közlekedőkre. Megfelelő hasznosítás hiányában sorsa bizonytalannak tűnik.

A Magyarok Nagyasszonya szoborcsoport bár jobb állapotban van jelenlegi helye nem megfelelő. A mellette lévő vendéglátóhely a szobor látványát zavarja. A kastély parkba történő áttelepítése vagy meglévő helyén a környezetével való harmonikus egységének megteremtése javasolt.

A Szalacsikai várrom, a mellette vezető horhó irányába megsüllyedt. A terület nyugati részén a magas partoldal megcsúszásával bármikor lehet számolni. A kedvezőtlen folyamat megindulását jelzik a kápolna falán található erőteljes repedések.

A településen igen kevés létesítményt lehetett helyi védelemre javasolni. Ennek oka, hogy viszonylag kevés régi 80-100 éves épület van a községben, melyek átépítése értékmentéssel történt. Több épületet pedig, melyet a korábbi rendezési terv helyi védelemre jelölt ki időközben lebontották, vagy életveszélyessé vált és összedőlt.

A korábbi javaslatot felülvizsgálva 5 kereszt, 2 emlékmű és egy lakóház helyi védelmére tettünk javaslatot.

Régészeti területeket veszélyeztető hatások

A község régészeti területei a belterületől délre egy meglehetősen széles sávban helyezkednek el. A régészeti területeken a 11. számú régészeti érdekű területet (Török útja) leszámítva, melyet az M-9-es autópálya nyomvonala érint,- fejlesztés nem tervezett, a területfelhasználás módosításával a rendezési terv nem számol. A helyszínen látottak alapján azonban úgy ítélték meg, hogy a régészeti területek a jelenlegi területhasználat megtartása mellett is veszélyeztetettek.

Szalacska művelés alatt lévő szőlőhegy, ahol a felszínhez igen közel számolni kell további leletek előfordulásával. A szőlőművelés mellett megfelelő leletvédelem nem biztosítható. A terület igen értékes I. osztályú szőlőkataszteri terület, mely magántulajdonban van ezért azzal számolni, hogy a tájhasználatot megváltoztatják és a régészeti érdekeknek jobban megfelelő művelésre térnek át utópia lenne.

Szalacska puszta, Orbán telek, Szentkút, Macskás, Tüskési dűlő, Sárkán tó, Csille, nagyjából művelt szántó területek illetve erdők, ahol a késői bronzkorból, illetve a korai vaskorból; Kr..e. a VII. század végéről származó halomsírok találhatóak. A terület művelése miatt veszélyeztetett. A helyszínen is láttunk megbolygatott halomsírt. Közülük többet a mezőgazdasági művelés megkönnyítése érdekében elegyengettek. Helyük ezért beazonosíthatatlan. Láttuk, hogy néhány helyen ezeket a szántáskor kikerülik. Csak reménykedni lehet abban, hogy a talajműveléssel nem kerülnek a jövőben még nagyobb veszélybe.

Kecskés, Papgödör, Sapkatöltés kevésbé veszélyeztetett területek. Kecskés szántó, mely a jövőben is az marad, a másik kettő pedig erdő, ezeken a területeken a talajmegbolygatásával nem kell számolni.

Régészettel érintett területen követendő eljárás, jogok és kötelezettségek:

A kulturális örökség védelméről szóló 2005. évi LXXXIX. törvénnyel módosított 2001. évi LXIV. törvény II. Rész 1. Fejezet foglalkozik a régészeti örökség védelmével, ennek 8. § (1) bekezdése kimondja, hogy a föld felszínén, a földben, a vizek medrében, vagy máshol rejlő, vagy onnan előkerülő régészeti lelet állami tulajdon.

A régészeti lelőhelyek feltárásának, illetve a régészeti lelőhely, lelet megtalálója anyagi elismerésének részletes szabályairól a 18/2001. (X. 18.) NKÖM rendelet intézkedik.

A KÖH eljárására vonatkozó szabályokat a 16/2001. (X. 18.) NKÖM rendelet határozza meg.

Régészeti érdekű terület:

A 2005. évi LXXXIX. törvénnyel módosított 2001. évi LXIV. törvény 7.§.14.pontja szerint azok a területek, ahol a rendezési terv szerint a későbbiek folyamán intenzívebb talajbolygatás várható, a pontosan nem lokalizálható nyilvántartott régészeti lelőhelyek, illetve azok a területek, ahol a történeti adatok vagy földrajzi elhelyezkedés, illetve elnevezés régészeti lelőhely meglétét feltételezik.

Régészeti érdekű területeken történő bármilyen talajbolygatással járó beruházás esetén már a tervezési fázisban javasolt a KÖH bevonása, illetve szakvéleményének a kikérése. Ezekben az esetekben a Hivatal kérheti ezeken a területeken különböző régészeti tevékenységek elvégztetését (a kivitelezést megelőző régészeti terepbejárás, a kivitelezés humuszolás közbeni régészeti szakfelügyelet). Régészeti leletek, illetve objektumok előkerülése esetén le kell folytatni a megelőző régészeti feltárást. Ha az előkerült régészeti lelőhely kivételes jelentőségű, a tervezett beruházást máshol kell megvalósítani. Amennyiben a jelenlegi használat mellett régészeti leletek, vagy jelenségek kerülnek elő, azonnal értesíteni kell a KÖH-t, és a Somogy megyei Múzeumok Igazgatóságát. A terület ettől kezdve nyilvántartott régészeti lelőhelynek számít.

Nyilvántartott régészeti lelőhely:

A nyilvántartott régészeti lelőhelyeken minden eddigi használattól eltérő munkavégzéshez, építéshez, a talaj bolygatásával járó földmunkához a KÖH előzetes szakhatósági állásfoglalásának beszerzése szükséges. A 2005. évi LXXXIX. törvénnyel módosított 2001. évi LXIV. törvény 22.§-a értelmében a földmunkával járó fejlesztéseket el kell kerülni. Ha a lelőhely elkerülése a földmunkával járó fejlesztést aránytalanul megnövelné, vagy a beruházás másutt nem valósítható meg, a szakhatóság állásfoglalásának megadá-

sát régészeti tevékenységek, beavatkozások elvégzéséhez (régészeti hatástanulmány elkészíttetése, terepbejárás, szakfelügyelet, ill. megelőző régészeti feltárás) kötheti.

A megelőző feltárásra a beruházónak biztosítania kell a szükséges időt és anyagi feltételeket. (a 2005. évi LXXXIX. törvénnyel módosított 2001. évi LXIV. törvény 23. § (1) bek. szerint: „a fejlesztések, beruházások tervezése során a megelőző feltárás teljes költségét, de legalább a teljes bekerülési költség 9 ezrelékét kell költségelírányzatként biztosítani a feltárás fedezetére, így különösen a régészeti hatástanulmány, próbafeltárás, dokumentálás, elsődleges leletkonzerválás, valamint az elsődleges leletfeldolgozás teljes és a leletelhelyezés rendkívüli költségeit. A feltárást végző intézmény köteles a tényleges felhasználásról elszámolni. „) Amennyiben a jelenlegi használat mellett régészeti leletek, vagy jelenségek kerülnek elő, azonnal értesíteni kell a KÖH-t, és a Somogy megyei Múzeumok Igazgatóságát.

A 4/2003.(II.20.) NKÖM rendelet szerint a KÖH hatósági engedélyezési eljárása, szakhatósági állásfoglalásának megadása során, a rendeletben foglalt tartalommal, örökségvédelmi hatástanulmány készítését írhatja elő. Ez vonatkozik egyrészt a már ismert lelőhelyekre, egyes vonalas létesítményekre, másrészt a nagyobb felületeket érintő (1 ha területet, vagy 500 m² szintterületet meghaladó építményekre, ill. bizonyos nyomvonalas létesítményekre, vagy bányatelkekre vonatkozó) beruházásokra bármely területen. Ezek körét a jogszabály a következők szerint rögzíti:

„a) a régészeti lelőhelyen megvalósítandó tereprendezési eljárás, illetve olyan beruházás vagy fejlesztés esetén, ahol az engedélyezés alá vont terület legalább 1 hektár nagyságú, vagy a tervezett építmény szintterülete legalább 500 négyzetméter,

b) a külterületen lévő nyomvonalas létesítmények műszaki nyilvántartásáról szóló 18/1984. (XII. 13.) ÉVM rendelet 1. számú mellékletének 6. pontjában felsorolt vízügyi létesítmények, valamint az egyes nyomvonal jellegű építményszerkezetek kötelező alkalmassági idejéről szóló 12/1988. (XII. 27.) ÉVM-IpM-KM-MÉM-KVM együttes rendelet mellékletében felsorolt nyomvonal jellegű építményszerkezetek létesítése, továbbá folyók, csatornák medrének módosítása esetén,

c) jelentős vertikális kiterjedésű, 15 méteres vagy azt meghaladó magasságú építmény (antenna, átjátszótorony, szélkerék stb.) létesítése esetén, valamint

d) bányatelek megállapítása, módosítása, bányarekultiváció eseteiben.”

A tanulmány elkészítésének költsége a beruházót terheli. Elkészítésére a rendeletben meghatározott szakképesítéssel rendelkező személyek vállalkozhatnak.

Amennyiben a község közigazgatási területén bárhol;- a nyilvántartott régészeti lelőhelyeken kívül,- építkezés, vagy művelés kapcsán régészeti leletek, vagy régészeti objektumok kerülnek elő, a 2005. évi LXXXIX. törvénnyel módosított 2001. évi LXIV. törvény 24-25. §-ai szerint kell eljárni. A munkavégzést le kell állítani, gondoskodni kell a lelet őrzéséről. A település jegyzőjének haladéktalanul értesítenie kell a KÖH-t és a Somogy megyei Múzeumok Igazgatóságát.

Nyilvántartott régészeti lelőhelyeken, illetve ezen kívül előkerülő régészeti leletek, illetve régészeti objektumok bejelentési kötelezettséggel járnak. A bejelentési kötelezettség a felfedezőt, az ingatlan tulajdonosát, az építetőt és a kivitelezőt egyaránt terheli. A régészeti lelőhelyben vagy leletekben okozott kár, illetve ezek megsemmisítése, eltulajdonítása büntetendő cselekmény (BTK hatá-

lya alá esik), továbbá örökségvédelmi bírság kiszabását vonja maga után (2005. évi LXXXIX. törvénnyel módosított 2001. évi LXIV. törvény 82-83.§, valamint az örökségvédelmi bírságról szóló 191/2001. (X. 18.) Korm. rendelet szerint). Ezen kötelezettségeket a helyi építési szabály-rendeletben is elő kell írni.

IV. ÖSSZEFOGLALÓ

Nagyberki táji, természeti, régészeti, műemléki értékekben gazdag település, felbecsülhetetlen kincse a területén található prehisztórikus sírhalmok együttese és a kora vaskorban keletkezett Szalacsikai földvár. A területen feltárt régészeti értékek régészeti feltárása még nem fejeződött be. A sírhalmok szakavatatlan kezek által történ megturkálása, megsemmisítése már régebben megkezdődött, és ez a folyamat sajnos napjainkban is tart. Leállítása csak a helyi lakosság összefogásával, támogatásával képzelhető el. A közigazgatási területen összesen 12 régészeti terület található, melyből 10 nyilvántartott régészeti lelőhely, 2 régészeti érdekű terület. Közülük csak egy régészeti területet (Török útja) érint fejlesztés; az M-9-es út tervezett nyomvonalába esik. A beruházás előtt a terület megelőző régészeti feltárása a törvényi előírás szerint sor kell, hogy kerüljön.

A községben 4 létesítmény áll műemléki védelem alatt, a rendezési terv ezeket érintő fejlesztést nem tervez. Közülük különösen rossz műszaki állapotban van a Magtár épülete és szalacsikai várrom területén álló kápolna. A Vigyázó kastély hasznosítása, levéltárként nem tekinthető ideális megoldásnak, a park terület egy része elhanyagolt, az itt álló Nepomuki Szent János szobor restaurálásra szorul. Már a településre korábban készült rendezési terv is felvetette a Magyarok Nagyasszonya szoborcsoporthoz méltatlan környezetet, javasolta a szoborcsoportnak a kastély parkjába történő áttelepítését. Ezt a javaslatot továbbra is fenntartjuk.

Indokolt a műemléki nyilvántartás felülvizsgálata, a kastély területe mellett lévő 67/5 és 67/4 hrsz-ú ingatlanok védelmének törlése.

Helyi védelemre javasolható értékekben a község szegény. A korábbi felmérés óta is több lakóház került életveszélyes állapotba, vagy dőlt össze.

2005. december.

Országosan védett műemlék

		Cím:	hrsz	törzsszám	Bírság ka- tegória
1	Volt Vigyázó kastély Nepomuki Szent János szobor	Nagyberki, Fő u. 11.	67/3	9558	III.
2	Magtár	Nagyberki, Arany J. u.1	66	9558	III.
3	Szoborcsoport (Magyarok Nagyasszonya)	Nagyberki, Fő u.	118/4	10208	III.
4	Szalacscai várrom	Nagyberki, Szalacskahegy	801/2	4483	III.

Műemléki környezetek:

Volt Vigyázó kastély és szobor	Közös műemléki környezet: 46,47/6,48(út),64, 65, 67/5, 67/2, 67/4, 68, 70/4(út), 74, 75, 76/2, 77/1, 77/2, 78, 118/2, 256, 257, 258 810, 811 (út), 812, 957/2, 957/3, 958, 959, 960, 961, 808, 809/1, 809/9 851 (út)
Magtár	
Szoborcsoport (Magyarok Nagyasszonya)	
Szalacscai várrom	

1.) Nyilvántartott régészeti terület:

- 1.Szalacska 0128 hrsz (ezen belül 801/1-974 hrsz)
- 2.Kecskés 0124/19, 0124/20, 0129, 0130/1,0136/1, 0136/4 hrsz
- 3.Orbán telek 0110, 0111/1, 0111/2, 0132, 0133 , 0135, 0136,0144/15 hrsz.
- 4.Pap gödör 0111/5, 0115/10 hrsz
- 5.Csillei rész 0121, 0155/10 hrsz
- 6.Szalacska puszta 0144/2, 0144/10, 0144 /13, 0144 /14, 0144 /15, 0144/18, 0146 hrsz
- 7.Tüskési dűlő, 0144/19 hrsz
- 8.Szentkút 0124/14, 0124/19, 0124/20 hrsz
- 9.Macskás 0124/12hrs
- 10.Sárcán tó 0141/hrs

2.) Régészeti érdekű terület:

- 11.Török útja 0162/1, 0162/2, 0061, 0160, 0159/2 hrsz
- 12.Sapkatöltés (Ördögvár) 115/10 hrsz

Megyei jelentőségű kastély park:

A Vigyázó kastély parkja (nyilvántartási száma: 2/87/XII.17)

Helyi védelem alatt álló és javasolt épületek és objektumok:

ssz	név	cím	hrsz
1	Kereszt	Kossuth L. u. 37.	98.
2	Kereszt	Kossuth L. u. 2.	218.
3	Emlékmű	Kossuth L. u. 2.	218.
4	Kereszt	Régi Temető	312.
5	Kereszt	Kata-hegy	1234.
6	Lakóház	Kossuth L. u. 37.	98.
7	Emlékmű	Kisberki út 59.	655/2.
8	Kereszt	Kisberki út 59.	655/2.

Országosan nyilvántartott műemlék

1. Vigyázó kastély és Nepomuki Szent János szobor Fő u. 11. hrsz. 67/3. műemléki környezet: védett kastélypark
Törzsszám: M 9558

Védendő érték:

A jelenleg a Somogy Megyei Önkormányzat Levéltáraként működő épület (1760 körül) épült rokokó stílusban, előterében az 1812-ből származó Nepomuki Szent János szoborral. Az épület rendkívül impozáns igen szép arányú, közepes méretű kastély, gazdagon díszített jellegzetes homlokzati architektúrával a térség egyik legszebb épen maradt kastélya.

Korrekciós javaslat:

A kastély jelenlegi hasznosítása nem ideális. Az épület teljes belső és külső felújításra szorul. A közvetlen környezetében lévő kastélypark rendezett, de távolabb már elhanyagolt. Kerítése tönkrement. Az ingatlanon álló másik épület nem műemlék, a környezethez nem illeszkedik.

2. Magtár Arany J. u. 1. hrsz. 66. . Törzsszám: M 9558 – 13768/83.

Védendő érték:

Az erősen romlott állagú, 1754-ben épült barokk épület, mely közvetlenül a kastélypark mellett áll.

Korrekciós javaslat:

Az épület igen rossz állapotban van, azonnali beavatkozást igényel. Statikai problémák is fennállnak (első sorban tetőszerkezet és közbenső földém tekintetében); általános, átfogó, megerősítő felújítása halaszthatatlan. Hasznosítása, felügyelete jelenleg megoldatlan. A N. Szt. János szobor restaurálása szükséges.

Magyarok Nagyasszonya szoborcsoport, Fő u. hrsz. 118/4. Törzsszám: 10208 rendelettel

Védendő érték:

1807-ben létesített Magyarok Nagyasszonya szoborcsoport. Homokkőből készült, felírata latin nyelven íródott.

Korrekciós javaslat:

A szoborcsoport műszaki állapota megfelelő, de a homokkő stabilizálást igényelne, mely szakszerű restaurálással oldható meg. Jelenlegi környezete, a mellette lévő vendéglátóhellyel méltatlan értékéhez, a szobor szakrális jellegéhez. Indokolt lenne a kastélyparkba történő áthelyezésel.

Vendéglátóhely, mögötte a szoborcsoport

Földvárrom, Szalacska hrsz 801/2. Törzsszám: M 4483

Védendő érték:

Kr. előtti VI. századból származó, kora vaskori földvár maradványok vannak a területen. A vármaradványok fölé 1773-ban emelték a képen látható, barokk Szent Antal kápolnát. A területről és annak környékéről kora vaskorból származó, kelta, római lelet került elő (részletesen lásd a nyilvántartott régészeti lelőhely leírásánál).

Korrekciós javaslat:

A terület instabil állapotban van, repedések láthatók az apszis körül, a terület a Szalacsikai Szőlőhegyre vezető mélyút mellett fekszik, ennek irányába megsüllyedt, a kápolna falai megcsúsztak.

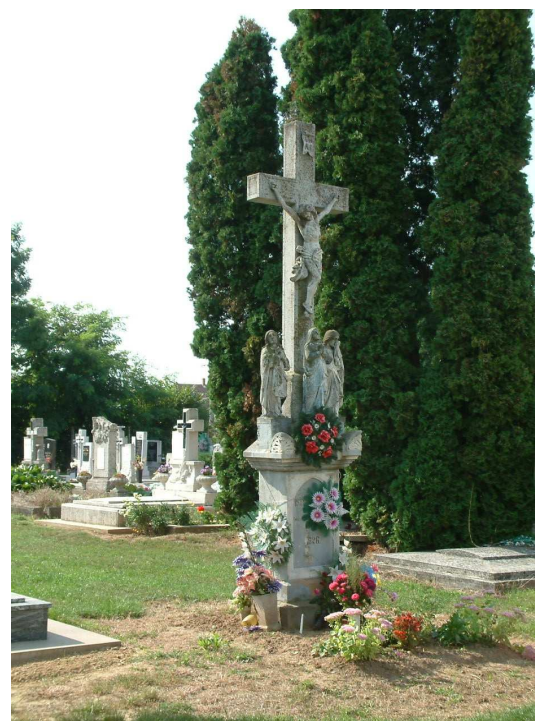

Helyi védelem alatt álló és védelemre javasolt építmények és egyéb objektumok:

HV 1 Kereszt: Kossuth L. u. 37. hrsz. 98.	HV 2 Kereszt: Templom északi oldalkertje, Kossuth L. u. 2. hrsz. 218.
Védendő érték:	Védendő érték:
A szépen karbantartott, festett feszület. 1903. május 10-én Javós József és neje, Szabó Erzsébet állíttatta. A volt TSZ iroda előkertjében. Áll. Anyaga: Homokkő.	A jól karbantartott feszület. Készítésének ideje az előbbi kereszttel azonos, az évszám 1903. Anyaga: Homokkő. Szövegmezejének felső részén „Anno 1831-1887” felirat olvasható.
Korrektíós javaslat:	Korrektíós javaslat:
Jelenlegi formájában indokolt megőrizni	A homokkő talapzat mállik, ennek kijavítása indokolt, a feszület állaga megfelelő.

HV 3 Emlékmű: Templom déli oldalkertje, Kossuth L. u. 2. hrsz. 218.	HV 4 Kereszt: Régi Temető hrsz. 312.
Védendő érték:	Védendő érték:
Az I. és II. Világháborúban elesett nagyberki lakosok emlékére állított obeliszk. Anyaga mészkő/márvány. Karbantartott, jó állapotú.	A jó állapotban lévő homokkő kereszt. Készítésének ideje 1926.
Korrekciós javaslat:	Korrekciós javaslat:
Jelenlegi formájában indokolt megőrizni, enyhén mohásodik, ez figyelmet kíván.	Moháttalanítása javasolt.

HV 5 Kereszt: Kata hegy hrsz. 1234	HV 6 Lakóház: Kossuth L. u. 37. hrsz. 98.
Védendő érték:	Védendő érték:
A jó állapotban lévő feszület. Állíttatta a Nagyberki Hegyközség 1886-ban.	Utcával párhuzamos tetőgerincű lakóház. Feltehetően a múlt század első felében épült. Falazata égetett régi nagyméretű téglá. Ablakai eredeti formájukban maradtak meg. Homlokzatát az ablakok feletti és alatti vakolatrozetta díszíti. Műszaki állapota jó, karbantartott. Pala tetőfedése eredetileg valószínűleg cserép volt, cseréje szakmailag támogatandó.
Korrektíós javaslat:	Korrektíós javaslat:
Jelenlegi formájában indokolt megőrizni.	Jelen állapota beavatkozást nem igényel.

HV 7 Emlékmű: Kisberki út 59. hrsz. 655/2.	HV 8 Kereszt: Kisberki út 59. hrsz. 655/2.
Védendő érték:	Védendő érték:
Az akkoriban még önálló Kisberki község állíttatta 1922-ben. Míves I. Világháborús emlékmű együttest alkot a tőle jobbra álló feszülettel, illetve a mögöttük található, a II. Világháborúban elesett kisberki hősök emlékművével és a lélekharanggal. Együttesük védendő.	Az 1903-ban Kisberki község által állíttatott feszület egésze és környezete a mellette álló I. Világháborús emlékművel.
Korrekciós javaslat:	Korrekciós javaslat:
Állag megóvó, mohátlanító kezelése ajánlott.	Feszület állaga kielégítő, a talapzat azonban felújításra szorul, a szöveg erősen kopott, javító, állagmegóvó kezelése ajánlott.

Nyilatkozat

Alulírott, mint **Nagyberki** község településrendezési tervének készítője nyilatkozom, hogy a településre készült rendezési terv szakági munkarészeként készült Örökségvédelmi hatástanulmány készítésére a 4/2003.(II.20.) NKÖM rendelet 6. § értelmében jogosult vagyok. A régészeti és műemléki szakterületek elkészítésére **Dr Magyar Kálmán régészt és dr Stadler József építészt szakértőket** kértem fel.

Nyilatkozom, hogy a rendezési terv és az elkészült hatástanulmány az örökségvédelmi jogszabályoknak megfelel.

Kaposvár, 2005. december.

Dr Fazekas Sándorné
vezető településtervező mérnök
TT1 14-0282/02

Felhasznált irodalom:

1. Barabás- Gillyén: Magyar Népi építészet 1987. Műszaki Könyvkiadó Bp.
2. Barabás- Gillyén: Vezérfonal a népi építészetünk kutatásához 1979. Műszaki Könyvkiadó Bp.
3. Somogy megye földrajzi nevei 1974 Akadémia Könyvkiadó Bp.
4. Somogy megye Kézikönyve 1998, 2003 SZÜV-CEBA Kiadó
5. Somogy megye Régészeti leletkatasztere Régészeti füzetek 1964 Magyar Nemzeti Múzeum
6. Somogy megyei Múzeumok, régészeti adattár 1964, 1970
7. Magyar Kálmán: Boglárlelle 1988
8. Kiss Lajos: Földrajzi nevek etimológiai szótára
9. Somogyi Múzeumok Közleményei
10. Csánki féle monográfia (Somogy megye) 1894
11. Frech József: Fejezetek Nagyberki történetéből 2001
12. Kemenczei Tibor: Előzetes jelentés a Nagyberki- Szalacsikai halomátásokról (1.SMK 1973)